

Gebruikersstad als electoraal strijdpunt

AUTEUR FILIP DE MAESSCHALCK

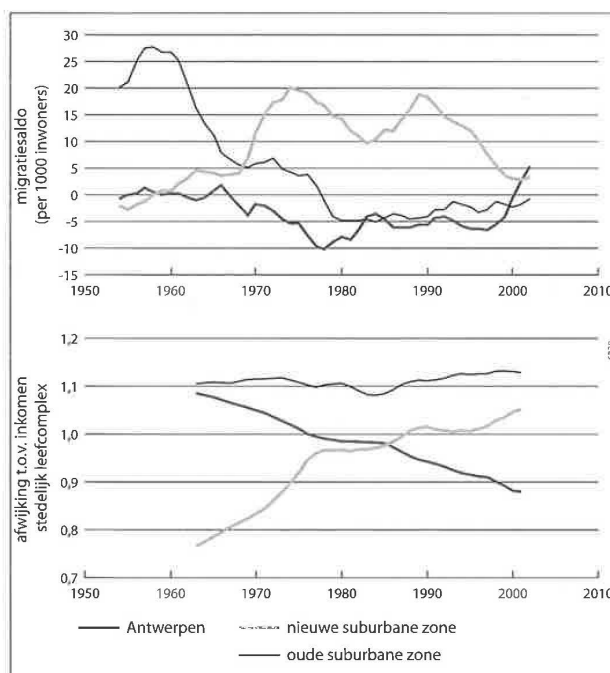
Stad en suburbane rand ondergaan een politiek-electorale polarisatie. Het discours van de stad als woonplaats staat tegenover dat van de gebruikersstad waarin veiligheid centraal staat. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van Antwerpen.

In de Amerikaanse literatuur is er reeds lang sprake van een politiek-electorale tegenstelling tussen de stad en haar suburbane rand. Stedelingen zouden positief staan tegenover de welvaartsstaat, terwijl de inwoners van de suburbane rand neoconservatieve en neoliberale waarden zouden ontwikkelen. Recent zouden die gevoelens versterkt worden door twee processen. Ten eerste door het verzelfstandigen van de suburbane zones, waarbij werk, winkels en recreatie mee suburbaniseren. Dit leidt ertoe dat de suburbane inwoners hun leven meer en meer los van de centrale steden kunnen leiden. Bijgevolg willen zij niet langer financieel instaan voor stedelijke problemen. Ten tweede heeft de crisis van de steden in de jaren tachtig antistedelijke gevoelens losgemaakt.

In de Europese context zijn er evenwel belangrijke verschillen. Steden zijn er nog steeds centra van werk en onderwijs. Dat is ook het geval in Antwerpen. Er pendelen dagelijks meer dan honderdduizend mensen naar de stad. Elke dag gaan er bijna dertigduizend leerlingen van buiten Antwerpen naar school. Steden zijn ook nog steeds belangrijke winkel- en recreatiecentra. Meer dan driehonderdduizend mensen van buiten de stad Antwerpen doen er hun periodieke inkopen en een goede 97 procent van de bijna vier miljoen bioscoopbezoeken in het Antwerpse stedelijk leefcomplex - het stadsgewest en de forensenwoonzone - vindt plaats in de stad zelf.

De crisis van de steden heeft hier echter ook zijn sporen nagelaten. Door de sterke economische groei na de Tweede Wereldoorlog werd wonen een consumptieproduct en hebben de Europese steden een sterke suburbanisatie gekend. Ook dit is duidelijk in Antwerpen. In 1963 had de huidige stad bijna 550.000 inwoners. Begin 2001 waren dat er meer dan honderdduizend minder. De recent stijgende

migratie naar de stad is slechts gedeeltelijk te verklaren door nieuwe stedelijkheid en processen van gentrificatie. Het binnenlands negatief migratiesaldo wordt nu gecompenseerd door migratie uit het buitenland. De mensen die de stad hebben verlaten behoren vooral tot de hogere inkomenscategorieën. De stad Antwerpen had gemiddeld een hoger inkomen dan het stedelijk leefcomplex, maar dat is niet meer het geval. De inkomensstructuur is nu omgekeerd aan die in 1963.

Figuur 1. Migratiesaldi en evolutie van het gemiddelde inkomen per aanpak in de drie beschouwde zones (driejaarlijkse gemiddelden).

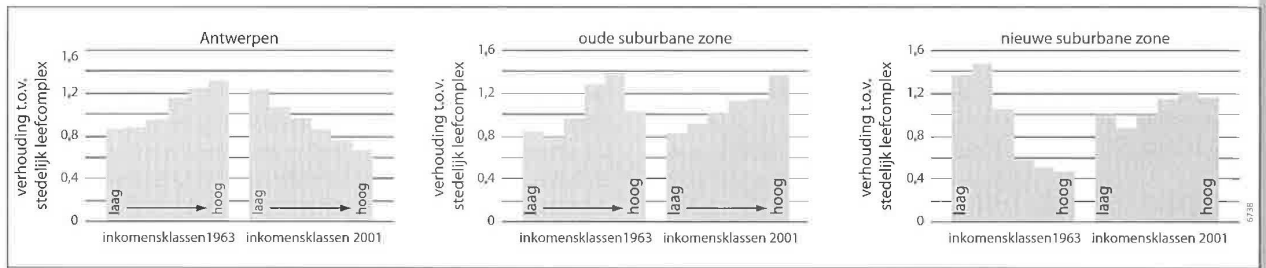
In de rand rond de stad gebeurde het omgekeerde. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen oude en nieuwe suburbane gebieden. De nabijgelegen gemeenten kenden al vroeg na de Tweede Wereldoorlog een sterke immigratie. De nieuwe suburbane gebieden liggen verder weg en aanzienlijke immigratie is er recent. In Antwerpen werd de oude suburbane zone gedefinieerd als de groep van gemeenten waar meer dan een kwart van de gebouwen dateert van de periode 1945-1961. In die gemeenten werd meer dan veertig procent van het gebouwenbestand opgetrokken tussen 1945 en 1971. In die periode verdubbelde de bevolking er nagenoeg tot een kleine tachtigduizend. Sindsdien groeit de bevolking er niet sterk

meer aan. Tot de nieuwe suburbane zone werden gemeenten gerekend waar meer dan een derde van de bebouwing dateert van na 1981. Meer dan de helft van de bebouwing is er van na 1971. In die periode verdubbelde de bevolking er zowat tot meer dan honderdduizend. De immigratie in beide zones ging samen met een sterke inkomensstijging, die in de nieuwe suburbane gebieden dan ook veel recenter is. De inkomensstructuur in de oude suburbane zone is tegenwoordig omgekeerd aan die in de stad. De nieuwe suburbane gebieden gaan ook in die richting waardoor hun inkomensstructuur lijkt om te draaien.

Tegenstellingen tussen stad en suburbane rand worden mede door politieke partijen geconstrueerd.

voelens interfereren met de anti-stedelijkheid ten gevolge van de crisis van de steden. De daaraan gerelateerde angst voor de stad hangt bovendien samen met de angst voor de vreemdeling. Sinds de jaren zestig werden arbeidsmigranten aangetrokken in de steden en deze groepen zijn nog steeds vooral aan de steden gebonden. Dit heeft ertoe geleid dat de stad meer en meer vereenzelvigd werd met de plaats van de vreemdeling.

De tegenstelling tussen stad en suburbane rand, gevoed door anti-stedelijke gevoelens in de rand, wordt door politieke partijen mede geconstrueerd. Inspelen op die tweedeling wordt beschouwd als een

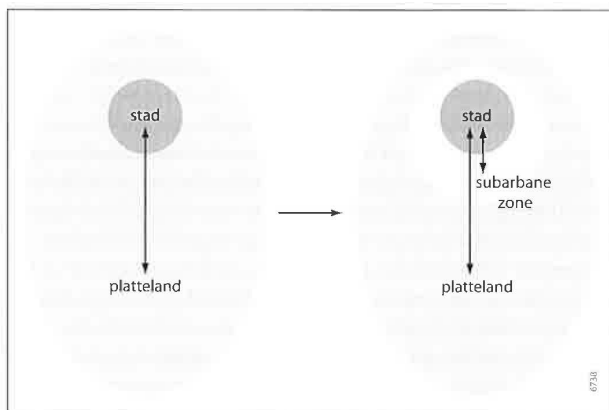

Figuur 2 : De inkomensstructuur in de drie beschouwde zones: verdeling van de aangiften over zes inkomensklassen in 1963 en 2001.

Lagen van antistedelijkheid

De stedelijke problemen die samenhangen met de crisis van de steden hebben antistedelijke gevoelens losgemaakt in de suburbane rand. Deze gevoelens entten zich in Vlaanderen op een historische antistedelijkheid. In de strijd tegen het socialisme hebben de katholieke machthebbers steeds getracht mensen uit de steden te houden. Ruimtelijke maatregelen voor huisvesting en mobiliteit moesten ervoor zorgen dat mensen die in de stad werkten, vastgehouden werden op het platteland. Daar waren de katholieke structuren en socialisatiemechanismen namelijk sterk ontwikkeld. Dit heeft bijgedragen aan de sterke suburbanisatie in Vlaanderen. Bovendien heeft dit beleid aanleiding gegeven tot diepgewortelde antistedelijke gevoelens bij de bevolking buiten de steden. Deze ge-

Figuur 3: De verschillende lagen van anti-stedelijkheid.

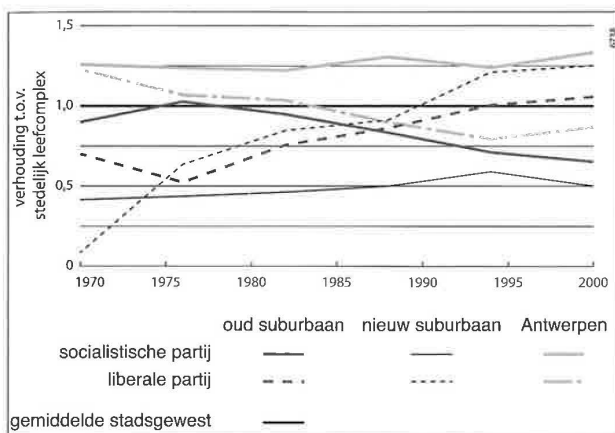

vruchtbare electorale strategie. Het is hier dat de gebruikersstad geïmpliceerd is. De combinatie van antistedelijke suburbanisatie met een centrumstad die door de bewoners van de rand nog wel intensief wordt gebruikt voor werk, winkelen en recreatie resulteert namelijk in een politiek discours van een stad voor gebruikers waarin veiligheid voorop staat. Daarnaast staat een stedelijk vertoog, dat de stad vooral beschouwt als woonplaats.

Electoralen strijd om de gebruikersstad

Om na te gaan of zo'n electorale tegenstelling, die in Brussel reeds werd vastgesteld, ook voorkomt in Antwerpen, wordt de electorale geografie van de stad en haar rand beschouwd. Die laatste werd onderverdeeld in oude en nieuwe suburbane zones. Hier worden de uitslagen van gemeenteraadsverkiezingen gebruikt, eerder dan die van de nationale verkiezingen, omdat gegevens van die laatste niet op het niveau van de gemeente beschikbaar zijn. Daarna worden de nationale verkiezingsprogramma's van de Vlaamse politieke partijen geanalyseerd om na te gaan in welke mate de partijen zich richten op deze tegenstelling.

De polarisatie speelt zich vooral af tussen de socialistische partij (sp.a) en de liberale partij (VLD). Ondanks het algemene verlies van de sp.a blijft deze partij toch het sterkst in de stad en versterkt zich daar zelfs. De oude suburbane zones kenden in de jaren zeventig een zekere socialistische vertegenwoordiging, omdat deze in belangrijke mate werden bewoond door de arbeidersmiddenklasse. De sp.a verliest er sindsdien echter sterk. In de nieuwe suburbane zone is ze zelfs nooit sterk geweest. De VLD daarentegen is geëvolueerd van een partij van de centrale stad tot een partij van de suburbane zone. Haar aandeel in de stad vermindert gestaag en de partij wint sterk in beide suburbane zones. Deze verschuiving in de

Figuur 4: De electorale evolutie van de liberale en de socialistische partij in de stad Antwerpen en in haar oude en nieuwe suburbane gebieden.

electorale geografie wordt gereflecteerd in de evolutie van de verkiezingsprogramma's en de partijpolitieke communicatie.

Veiligheid en privévervoer

In de jaren zeventig was de liberale partij nog een stedelijke partij voor welgestelden. Dat is ze nog altijd, maar dat veronderstelt tegenwoordig wel een suburbane oriëntatie. Eind jaren zeventig hield de partij zich in de verkiezingsprogramma's nog aan haar traditionele thema's: belastingverlaging, beperking van de overheidsuitgaven, minder staat in het algemeen en meer privé-initiatief en promotie van eigendom. In de jaren tachtig sloop het thema veiligheid in de programma's en dat werd geleidelijk aan gekoppeld aan de grotere steden: "Een gevoel van onzekerheid en onveiligheid heeft zich van vele burgers meester gemaakt. Sommigen, vooral in de grotere steden, durven niet langer meer 's nachts of bij dag op straat of in het park te komen." Er kwam midden jaren tachtig ook aandacht voor vreemdelingen en hun concentratie in een aantal grotere steden. "In deze gebieden stelt zich vandaag steeds nadrukkelijker het probleem van de concentratie en van een gebrek aan integratie." In 1999 werd de link gelegd tussen criminaliteit en vreemdelingen: "Ondanks het schrijnend gebrek aan harde cijfers en zonder te veralgemenen, kunnen we toch stellen dat jongeren uit etnische minderheden een bijzondere risicogroep vormen (voor jeugdcriminaliteit), zeker in kansarme wijken van de grote steden." Vanaf midden jaren negentig werd dan ook gepleit voor een apart stedenbeleid: "Een doorgedreven beleid van stadsvernieuwing dat de steden opnieuw leefbaar moet maken en tevens zou bijdragen tot de veiligheid in de steden, moet worden uitgevoerd." Daarvoor schuift de partij later het systeem van 'zero tolerance' naar voren. Het wordt duidelijk dat de VLD staat voor de suburbane bewoner: "Een aantal overheidsdiensten moet uit de grote steden worden weggehaald om zodoende de dagelijkse verkeersoverlast te verminderen. De ontwikkeling van de informatiesnelweg moet gestimuleerd wor-

den als middel om een aantal taken thuis te verrichten. Het 'wonen' en het 'werken' kan dan opnieuw dicht bij elkaar worden gebracht." Wonen doet men blijkbaar niet in de stad en werken dus ook niet. Als dat toch moet, dan moet hun veiligheid maar ook de mobiliteit worden gegarandeerd

Suburbane bewoners zijn door hun ruimtelijke spreiding namelijk sterk gebonden aan automobilititeit. Het mag dan ook niet verbazen dat de VLD resoluut de kaart speelt van het privévervoer. Dit kwam reeds tot uiting in haar programma's van begin jaren negentig. Tijdens haar laatste congres over 'de hardwerkende Vlaming en mobiliteit' pleitte de voorzitter in reactie op de socialistische voorstellen voor meer gratis openbaar vervoer voor een driesporenbeleid. De nadruk moet liggen op een betere kwaliteit van het openbaar vervoer tegen een hogere prijs, het werk moet naar de mensen worden gebracht en de wegeninfrastructuur voor privé mobiliteit moet worden uitgebreid en verbeterd. De VLD profileert zich nu als de partij van de 'hardwerkende Vlaming' en die blijkt dus vooral in de suburbane zones te wonen.

Stadsvernieuwing en openbaar vervoer

De verkiezingsprogramma's van de socialistische partij leggen duidelijk andere klemtonen. Reeds in de jaren zeventig had de socialistische partij aandacht voor de leegloop van de steden: "Vroeger waren het alleen de stadskernen. Nu lopen ook vaak de dorpskernen leeg. In Vlaanderen rijpt het inzicht om aan die ontwikkeling een halt toe te roepen." Zij pleitte reeds in 1981 voor stadsvernieuwing die vooral in het belang moest zijn van de bewoners: "Stadsvernieuwing moet echter in de eerste plaats sociaal blijven. De vernieuw-

projecten mogen het sociaal leefpatroon niet verstoren en de huidige bewoners niet uitdrijven." Ook in het begin van de jaren negentig ging men verder in die richting: "Opknappen van bestaande woningen en inbreidingsbeleid (het opvullen van de nog resterende ruimte in en rond de bestaande woonkern) zijn dus de sleutelwoorden voor het beleid." Ook in 1999 worden verspreide verkavelingen afgekeurd: "(...) een socialistisch huisvestingsbeleid ondersteunt

Verschuiving in de electorale geografie wordt gereflecteerd in de evolutie van de verkiezingsprogramma's.

dus het beleid van een goede ruimtelijke ordening. Sociale huisvesting, sociale leningen en premies moeten vooral diegenen helpen die in of vlak bij bestaande kernen van steden en gemeenten gaan wonen." Vanaf de jaren negentig werd er wel meer aandacht geschonken aan eigendomsverwerving, hoewel (sociale) huurwoningen blijvend aandacht kregen. In 2003 werd het principe van de sociale mix geïntroduceerd: "Belangrijk is dat bewoners van sociale woningen de samenleving weerspiegelen. Dat garandeert een sociale mix." Hoewel de socialistische partij reeds in de jaren zeventig een puntje in haar programma opnam tegen discriminatie, krijgt de vreemdelingenkwestie in het begin van de jaren negentig meer aandacht. De partij stelde in die context: "De SP [nu sp.a] verwerpt de stellingen, de ideologie en de methoden van het Vlaams Blok omdat ze antidemocratisch en racistisch zijn." Het uitsluiten van coalities met zulke partijen werd ook in 1995 benadrukt, evenwel zonder de partij bij naam te noemen. Ook het thema veiligheid kreeg begin

jaren negentig plots heel wat ruimte. In 1995 stelde men: "Terwijl ook bij ons de rijken zich privébeveiliging, een alarminstallatie en een goede verzekering kunnen permitteren, moeten veel gewone mensen goedschiks of kwaadschiks leren leven met hooligans, vandalisme en kleine diefstallen." In 2003 veranderde de toon: "Wij willen gelijke kansen op het vlak van veiligheid: voor de villawijk, maar ook voor de straat met rijwoningen, voor de bezitter van een zware wagen, maar ook voor wie 's avonds de tram of de bus neemt." Bij de oplossingen daarvoor kreeg niet alleen repressie aandacht, maar ook preventie. Opvallend is dat onveiligheid nooit werd verbonden met vreemdelingen, noch met de grote steden.

In tegenstelling tot de liberale partij verbindt de socialistische partij de stad dus nooit uitdrukkelijk met onveiligheid en criminaliteit. De angst voor de stad en de vreemdeling worden niet verbonden in een antistedelijk discours. Ook heeft de partij meestal standpunt ingenomen tegen de verkavelingswoede in suburbane woonmilieus. Recentelijk echter lanceerde ze wel enkele voorstellen die eigendomsvererving in de zogenaamde woonuitbreidingsgebieden, gebieden die vooral in een niet-stedelijke omgeving belangrijk zijn, mogelijk moeten maken. Zij richt haar mobiliteitsbeleid consequent op het openbaar vervoer, dat goedkoper, uitgebreider en beter moet. Terwijl de 'hardwerkende Vlaming' staat voor meer automobilititeit, is de stadsbewoner meer gebaat met beter en goedkoper openbaar vervoer. Deze stellingname lijkt niet toevallig aangezien de socialistische partij bij de komende gemeenteraadsverkiezingen inzet op de negen grootste steden en daar tweehonderdduizend stemmen wil behalen.

Ook in Antwerpen is er dus een tegenstelling tussen stad en suburbane rand. De gebruikersstad is een belangrijk element in die tegenstelling. De stad als woonplaats staat tegenover de stad als werk-, winkel- en recreatieruimte. Oplossingen voor stedelijke problemen zijn voor gebruikers niet prioritair. De stad moet voor hen vooral veilig en bereikbaar zijn. Daarbij wordt de huidige stad vereenzelvigd met criminaliteit en vreemdelingen in een antistedelijk discours. Het gevaar bestaat dat de politieke partijen zich meer en meer gaan richten op een van beide gebieden en op die manier de tegenstelling versterken. De suburbane bevolking vormt een groeiende groep binnen de samenleving en dat maakt haar electoraal interessant. De belangen van de suburbane bevolking zouden zo wel eens doorslaggevend kunnen worden.

Filip De Maesschalck (filip.demaesschalck@geo.kuleuven.be) is assistent aan het Instituut voor Sociale en Economische Geografie in Leuven en als adviseur aan de redactie van AGORA verbonden.

Literatuurselectie

- De Maesschalck, F. & M. Loopmans (2003) Electoral geography and manifestoes of new 'urban' parties from 1977-1999: how urban are they really? *Belgeo*, 2003, 3, pp. 329-342.
- De Maesschalck, F. & S. Luyten (2006) Het verdeelde Brusselse Stadsgewest: de politiek-electorale tegenstelling tussen stad en rand. *Res Publica*, 48, 1, pp. 2-24.
- Gainsborough, J.F. (2001) *Fenced Off. The suburbanization of American Politics*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Hoffmann-Martinot, V. & J. Sellers (eds.) (2005) *Metropolitanization and Political Change*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kesteloot, C. & F. De Maesschalck (2001) Anti-urbanism in Flanders: the political and social consequences of a spatial class struggle strategy. *Belgeo*, 2001, 1-2, pp. 41-62.
- Kesteloot, C. (2005) Urban Socio-Spatial Configurations and the Future of European Cities. In: Kazepov, Y. (ed.) *Cities of Europe. Changing Contexts, Local Arrangements, and the Challenge to Urban Cohesion*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 123-148.
- Schuermans, N., L. Coorevits, H. Maes & H. Meert (2005) Onveiligheidsgevoelens en de Racialisatie van Stad en Platteland. *Editions BEVAS/SOBEG*, 2005, 1, pp. 41-46.
- Walks, R.A. (2004) Place of residence, party preferences, and political attitudes in Canadian cities and suburbs. *Journal of Urban Affairs* 26, 3, pp. 269-295.
- Walks, R.A. (2005) City-suburban electoral polarization in Great Britain, 1950-2001. *Transactions of the Institute of British Geographers* 30, 4, pp. 500-517.